

I. Reg. 2,11.

Dies autem quibus regnavit David super Israel, fuerunt quadraginta, in Hebron regnavit septem annis et in Ierusalem regnavit trigintatribus annis.

80 eztendős uolt Daidid hog meg holt noha az zegeni Monai Ianos uram echedi predikatorom 75 eztendősnek mongia uala Daididott C. S. B. manu propria

Az idő pedig mellyben uralkodék Dávid Izraelben, negyven esztendőt tészen. Hebronban uralkodék hét esztendeig, Jeruzsálemben pedig uralkodék harminchárom esztendeig.

Monai János 1599 szeptemberétől haláláig, 1603 márciusáig volt Ecsedi Báthory udvari papja.²¹ Mivel Báthory szavaiból arra lehet következtetni, hogy Monai már nem él, bizonyosnak látszik, hogy 1603 márciusa után még az övé volt a biblia. Az sem zárható ki, hogy egészen haláláig is, ha számításba vesszük, hogy 1604 februárjára elkészült végrendeletében Báthory rendelkezik könyvtára egészének sorsáról. Minthogy a több részletben hozzá került kisebb könyvtárakról külön is említést tesz, minden bizonnyal megemlékezne arról is, ha egy-egy fontos kötetből korábban már megvált volna.²² Testamentumából az is kiderül, hogy ezt a valószínűleg tekintélyes könyvállományt a későbbi fejedelemre, Báthory Gáborra hagyta. A mostanihoz hasonló szerencsés találatok során egy-egy darabja talán még felszínre kerülhet.

VADÁSZ VERONIKA

Egy magyar peregrinus könyvkérő levele William Sancroft-hoz. Mit tudunk Szerentsi (vagy ahogy ma írják nevét: Szerencsi) N. Péterről? Viszonylag keveset, s egyetlen adat kivételével azt is inkább külföldi tanulásáról, illetve utazgatásáról. A sárospataki matrikulában 1636. december 2-án van neve bejegyezve, s a név után még ez a megjegyzés áll: „Rector Szattmariensis, inde ad Acad.”¹, vagyis hogy szatmári rektorság után indult el külföldi tanulásra. Ez a segédtanítószkodás Szatmáron nem tarthatott sokáig, hiszen már 1640 nyarán Franekerben találjuk, ahol több magyarral együtt „Zerendzi” néven jegyzik be nevét az anyakönyvbe.² Pontosán július 19-én történt a bejegyzés, s ha ebből még nem is, de az 1642. május 6-i leideni bejegyzésből már visszakövetkeztethetünk Szerentsi életkorára. „Petrus Serintius” ezek szerint 1612-ben született és teológiát tanul.³ Szerentsi N. Péter tehát már érett férfiként szánta rá magát a külhoni tanulásra, de jól felkészült teológus lehetett, hiszen sokadmagával ő is bekerült Vedelius híres franekeri „magyar kol-

²¹ L. SZABÓ András: *Monai János levele Ecsedi Báthory Istvánhoz.* In: *Collectanea Tiburtiana. Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére.* Szerk. GALAVICS Géza, HERNER János, KESERŐ Bálint. Szeged, 1990. 257–259. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10./

²² L. *Ecsedi Báthory István végrendelete... 92–94.*

¹ Egyháztörténet, 1943. (1.) 3. füzet, 234.

² *Album Studiosorum Academiae Franekerensis.* Franeker, 1968, 117.

³ *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae.* Hága, 1875. 331.

légiumába”, vagyis disputációját kinyomtatták kétszer is, 1640-ben és 1641-ben;⁴ ennek a disputáció-sorozatnak ő volt a harmincnycadik respondense.

Szerentsi valamikor 1641-ben hajózott át Hollandiából Angliába, ahol hosszabb időt töltött. Erre két bizonyítékunk van: 1641. október 6-án (az új naptár szerint alighanem 16-án) Londonból kelt latin nyelvű levele William Sancrofthoz, valamint Dr. Johannes Gheselius „album amicorumá”-ba beírt szövege, illetve annak keltezése. A Gheselius-albumba Szerentsi három nyelven írt be: egy hosszú latin ajánlást és szöveget, továbbá egy-egy mondatot magyarul és angolul: „Az Úr fundalta az egész földet”, ami „Anglice” így hangzik: „God have grounded the earth”, latinul pedig „Deus fundavit terram”.⁵ Ha nem is lenne más utalás Angliára, az angol nyelvű bejegyzés elég lenne ahhoz, hogy feltételezzük: aki papírra vetette, valamennyire tud, vagy ért angolul. De a latin ajánlás egy mondata további eligazítást ad: „scripsi post redita ex Anglia” – vagyis „Angliából való visszatérése után”. A bejegyzés dátuma 1642 június harmincadika, ami csupán pár héttel van később a leideni matrikulációnál; ez utóbbiról tehát azt kell gondolnunk, hogy mindjárt Szerentsi Angliából való megjövetele után történt.

Angliában Szerentsi Londonon kívül Cambridge-ben is megfordult. Éppen cambridge-i látogatása (esetleg pár hetes tartózkodása) után írta meg azt a latin nyelvű levelet William Sancroftnak, amely szerencsés módon az oxfordi Bodleian könyvtár kéziratárában fennmaradt.⁶ Sancroft ekkor még csak szénior tagja, tehetséges Fellowship-várománya volt a cambridge-i Emmanuel Collegének, ennek a puritán teológusairól ismert kollégiumnak; később a londoni Szent Pál székesegyház dékánja, majd élete végén canterburyi érsek is lett. Levelezésében számos magyar vonatkozást találunk, de ezek között időben a legkorábbi éppen a Szerentsi-féle levél, ami teljes egészében itt kerül először közlésre.

Szerentsi mindenekelőtt megköszöni Sancroftnak és másoknak, így az Emmanuel kollégium igazgatójának, a cambridge-i vendéglátást. (Valószínűleg a kollégium épületében vagy annak közelében kapott szállást). Ezután két olyan hírt közöl Erdélyből, amelyeket fontosnak tart. Az első, hogy I. Rákóczi Györgynek – akit John Stoughton 1640-ben kiadott *Felicitas ultimi saeculi* c. műve óta Angliában is számon tartanak, mint olyan protestáns fejedelmet, akire fontos szerep várhat „Isten országának” eljövételében⁷ – a török (bár ádáz ellensége a kereszténységnek) megengedte, hogy 180 ezer embert tartson fegyverben. Más szóval Szerentsi háborús előkészületekről tudósít. A másik híre az, hogy a fejedelem kiválasztott a pataki akadémiából három diákot, hogy azokat először Hollandiába, majd onnan Angliába küldje. Az útnak indult diákokat azonban Krakkó környékén (ami „a mai Szodoma és Gomorra” állítja a puritán érzelmű Szerentsi) kirabolták és megsebesítve magukra hagyták. Anyagi veszteségüket Szerentsi 3000 tallérra teszi, ami kb. 320 angol fontnak felel meg (az akkori pénzben óriási összeg). Ebből a pénzből Szerentsinek is járt volna valami, ezért külön fájjalja elvesztését. Arra kéri Sancroftot, küldjön neki néhányat a fontosabb angol teológiai művekből, amelyekről együtt beszélgettek, megjegyezvén, hogy már elég jól bírja az angol nyelvet („quoniam usum linguae vestrae jam jam quotidie capio”) s azt szinte mindennap gyakorolja.

Ezek után néhány angol könyvcím következik, közülük egyet – Nehemiah Rogers művét – Szerentsi helytelenül John Rogersnek tulajdonít. Csupa újabban megjelent kegyességi művet kér Sancrofttól – a XVII. században 10–15 évvel korábban megjelent másnyelvű munkák még újabbnak számítottak – s nem lehetetlen, hogy kérését angol barátja teljesítette is. Sancroft ugyanis, aki öt évvel volt fiatalabb Szerentsinél, alighanem tisztelte a magyar peregrinust, aki messze föld-

⁴ Az 1640-es kiadást lásd RMK III: 1557; az 1641-esről RMK III. Pótlások. 4. Bp. 1993. 7605.

⁵ Johannes Gheselius albuma, British Library, MS. Additional 28,633, fol. 55.

⁶ Jelzete MS Tanner 66, fol. 18.

⁷ Stoughton művét I. Rákóczi Györgynek ajánlotta.

ről zárandokolt el Angliába, hogy merítsen a protestáns bibliamagyarázók tudományából. Sanicroft (ekkor még nevét dével, Sandcroftnak írja, de néhány év múlva már a jelenlegi formát használja) csak 1641-ben kapta meg az M. A. fokozatot és jöllehet Cambridge-ben ismerték, és számosan egyengettek karrierjét, még nem járt külföldön. Viszont Szerentsi leveleiből kitűnik, hogy többeknek bemutatata a magyar vendéget. Ilyen az a levélben többször is említett „Dominus Eason”, aki alighanem az ugyancsak 1641-ben magiszteri címet szerzett John Easonnal⁸, az Emmanuel kollégium tagjával azonos, valamint Gurnall és Sadler. Mindketten az Emmanuel College tagjai a levél megírásának időpontjában, de míg az 1639-ben magiszterre lett William Gurnall csak egy suffolki lelkészségig vitte (Lavenhamban volt lelkész évtizedeken át),⁹ addig John Sadler (1615–1674) nemcsak mint ügyvéd jeleskedett, hanem 1650-ben ő lett a cambridge-i Magdelene College igazgatója; egyébként szoros kapcsolatban állt Tolnai Dáli barátjával John Hartliblel.¹⁰ Szerentsi angol ismerősei tehát szinte kivétel nélkül puritán érzelmű emberek, jöllehet a király és a Parlament vitájában nincsenek mind feltétlenül az utóbbi oldalán. Az Emmanuel 1641-es igazgatója, Richard Holdsworth is ezek közé tartozik; bár „mérsékelt puritán” és a royalistákat egyre szűkebb mozgástérbe szorító 1640-es évek elején több ízben a cambridge-i egyetem Vice-Chancellorja, vagyis tényleges rektora, 1643-ban az egyetemen végrehajtott parlamentáris tisztogatás során őt is elmozdítják posztjáról és évekig fogságban tartják.¹¹ Bár maga Sanicroft 1651-ig meg tudja tartani kilenc évvel korábban kapott tanári pozícióját, leveleiből nyilvánvaló, hogy Holdsworth-szel és nem annak üldözőivel ért egyet.

A levél végén Szerentsi megadja éppen aktuális címét, ami egy William Godfer vagy Godfrey nevű embernél, dohánykereskedőnél (ha jól értelmezem a „Tobachologus” kifejezést) van, nem messze a Towertől, a Bar Lane nevű utcában. Alighanem több más magyarral együtt bérelt ott szállást; a Vedelius-gyűjtemény részvevői közül legalább hétről tudjuk, hogy a negyvenes évek elején megfordultak Angliában, s meglepne, ha az angol nyelvvel többnyire még hadilábon álló magyarok közül valaki egyedül lakott volna. Mindenesetre Szerentsi Péter jól forgatja a latint, a hosszú levél végén még egy kis verset is rögtönöz Sanicroft tiszteletére.

Nem tartom lehetetlennek, hogy az egyik magyar, akivel Szerentsi Londonban érintkezett (s talán együtt is lakott), Nagyar Benedek volt. Őt – bár csak pár évvel Szerentsi után matriculált Patakon – Sanicroft barátja ismerhette még Magyarországról, s bár Nagyar nem Franekerben, hanem Leidenben kezdte meg tanulmányait 1640 októberében, Franekerben csak két évvel később iratkozott be, s a közbeeső időben járhatott Angliában.¹² Nagyar is olvasott angolul; tanúság erre 1651-ben Váradon kiadott, *Orthodoxus Christianus* című műve, amelynek előszavában elmondja, hogy könyvében főleg John Rogers és John Cameron műveire támaszkodik. John Rogers pedig éppen egyike a Szerentsi által Sanicrofttól kért szerzőknek! A hitről és a szeretetről szóló értekezéseiről van szó, amelyeknek angol címe *The Doctrine of Faith* (1627) és *A Treatise of Love* (1629). Lehetséges tehát, hogy a volt szatmári rektor angol szerzeményét végül is a későbbi debreceni tanár és váradi lelkész hasznosította.

⁸ VENN, J.–VENN, A. J.: *Alumni Cantabrigienses*. Part I. Vol II. Cambridge, 1922. 81.

⁹ *i. m.*

¹⁰ WEBSTER, Charles: *The Great Instauration*. London, 1975. 80.

¹¹ D'OYLY, George: *The Life of William Sanicroft*. 2. kiad. London, 1840. 20–21.

¹² SZABÓ Miklós–TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban, 1521–1700*. Szeged, 1992. /*Fontes Rerum Scholasticarum* IV./ 32.

Szerencsi N. Péter levele William Sancrofthoz

Gratiam, pacem, et Amorem Jesu Chr(ist)ji Charissime Sandcroft tibi, tuisque omnibus, Amen!

Non possum non Vos, teque praecipue Charissime D(omi)ne Sandcroft quin meis atque Visitarem literis tecumque mutuis colloquere verbis; Charissime D(omi)ne Ep(iscop)o Regioburgo a D(omi)no Eason et Ac frugalissimo ejus *domicilio* reversus, Londini meam invitam fixi fidem, tantam enim multiplex ille tuus in me amor generavit memoriam, ut nullā non hora anima mea, animae tuae se conjungere anhelet hinc fit ut quotidie, pro te imo toto vestro Collegio, Collegiique Praefecto, si non pluries (Deus esto Testis!) Vitulum librorum meorum, in odorem gratum Deo, quaterim (?) offeram, Vosque unanimos, multum viveis, et Ecclesiae ejus praestare anhelem, sin fit ut mea haec (forsitan taediosa epistola) ad te, teque visendum ire, et te salutare cogitet disponatve, quare haec mea tibi talia renuntiat Epistola tam jam Deo ita gratia habitior conciones quotidianae apud nos incipiunt, quarum auditio, sanctissimum mihi quater in die parit otium. Novi Verae quae habeo tibi ita narratur. Ex mea Patria non satis deploranda, haec duo sunt renuntiata. Primo, quod Turca –Jesu Christi et ejus Ecclesiae inimicus intensissimus, toto cupiat destruere conanime, licet ad Princeps Transilvaniae Illustrissimus D(omi)nus Georgius Rakoczi plus quam centum octoginta millia in castris suis, habeat militum, quid vero illic agat Deus unice noscit. Alterum est, quod idem Princeps Christianissimus selectus sibi ex Academia suā Patacianā tres studiosas ad studium primum in Hollandiam, deinde in Angliam ablegarit, nummosque illis ad sufficientiam dederit et eum in Polonia circa Civitatem Crakkovia vocatam, modernam Sodomam et Gomorrhā, merito enim titulo esto intitulo, quia nullum crimen, nullum que hominum vitium aliquando venit in memoriam, sunt tamen Papistae nebulones, sed Praecipue studiosi. Qui cum animadvertissent, nostros illos unice populares, in eos irreveri, pecunias et omnia illorum depoliavere, ipsos metque vulneratos dismisit, a quibus fertur sumisse pecuniam plusquam 3000 hoc est tria millia Tallerorum hoc est 300 et 20 librarum, inter quos, et me habuisse fertur sed jam vae, vae, vae me profecto miserum! et conditionem meam (si nulla eorum revocation foret) nunquam satis gemebundum! Tristitia haec me vehementissime urget, torquetque, jam jam erant mihi libri sed praecipue Anglicani (nondum enim satis habeo) emendi, erantque alia necessaria comparanda, sed esto Dei omnipotentis voluntas, dispositioque. Sed quaeso juvate nos orationibus vestris, hoc enim decet societos. Tandem D(omi)nus Eason amicus ille noster, ut mihi auditum est valet, Valeamus et nos Insiti Jesu C(hris)to, ut et vos, tum horizontis nostri meliorem nobis hic licet haurire valetudinis referam, Divim quoniam usum quoque linguae vestrae jam jam quotidie capio. Revoco in memoriam tuam te promississe mihi librum aliquem utilem Anglicanum, quem cum athuc apud vos essem non dum reddidisti, quare quaeso gratifica promisso tuo, esto fidelis in promissis, et sic mittito mihi si habeas librum hoc nomine intitulatum. *A Treatise of Faith* – Joannis Ball¹³, sive Scudder *upon Lord prayer*¹⁴, sive vero Rogers *Faith et love*,¹⁵ vel authoris ejusdem *P(ar)ables de prodigali filio*¹⁶, vel quemcumque animus tulerit tuus, modo, modo promissio tua inveniat apud te locum, quod si feceris alteram a me expectato gratitudinem. Expecto ergo (tuas) quotidie a te literas una

¹³ BALL, John: *A Treatise of Faith*. London, 1631.

¹⁴ SCUDDER, Henry: *A Key of Heaven: the Lords Prayer Opened*. London, 1620.

¹⁵ ROGERS, John: *A Doctrine of Faith*. London, 1627., valamint *A Treatise of Love*. London, 1629.

¹⁶ ROGERS, Nehemiah: *The True Convert. Or an Exposition upon the Whole Parable of the Prodigall*. London, 1620.

cum fructu promissionis gratissimo, sed quaeso, amicum meum D(omi)num Gurnall, D(omi)num Sadler et socios D(omi)ni Gurnall, amici est salutato, et reliquos quos conveniat. Post hac eadem gratitudinis Anima mea, animam tuam salutem, teque (primum in terris si fieri posset) sed in coelis apud Deum videre desiderat. Vale ergo, et nostri memor esto. Petrus N. Szerenchi Ungarus. S.S.Theo. per Biblia Sacra studiosus semper tui cupidus. Dabam Londini 1641. 6 Octobris.

Dirige literas tuas ad domum Guilielmi Godefori Tobachologi proxime ad Turrim in Barlene, ibi enim me sunt in Vesteræ. Iterum vale.

(A levél alján, oldalt:)

Tandem omnium ulti(mum) succieverit mihi, rogo te ne pigeat te diverti ad meum pium et vere Christianum hospitem D(omi)num Gabsonæ, et ejus uxorem cum filiis filiabusque meo nomine salutare.

(Középen:)

To my veary (sic!) loving et Christiane friend Mr Villyam Sandcroft Master of Arts, at College Emmanuel – in Cambridge, to be delivered there.

Duce Jehova

Ito libelle meum Charum
salutare fidelem,
Mi, Guilem Sandcorf, ito
libelle, cito,
Ito simul, plures, et ibi
salutabis amicos,
Nec tibi sit lassus, quo
pede pergis, abi.

(A levél olvasata Gömöri György és Elizabeth Leedham-Green közös munkája.)

GÖMÖRI GYÖRGY

Deák Ferenc ifjúkori olvasmányai. A szellemi környezet, amely a pályakezdő Deák Ferencet Zala megyei középbirtokos és hivatalviselő nemes társai között az 1820-as években körülveszi, legfeljebb ha tucatnyi kivételtől – néhány művelt, színvonalas könyveket, folyóiratokat és újságokat vásárló, illetve olvasó rokontól és barától – eltekintve szegényes és igénytelen.¹ Amikor 1827 októberében Deák Schedel (Toldy) Ferenc és Stettner (Zádor) György (írói álnévén Julius Fenyéri) közös munkájára, a *Handbuch der ungarischen Poesie*, azaz *A magyar költészet kézikönyve* címet viselő kétkötetes munkára, a magyar költészet jelesebb darabjait irodalomtörténeti bevezetővel és a szerzők rövid életrajzával magyar és német nyelven is bemutató antológiára keres Zalában vevőket, az alábbi tapasztalatokról számol be pesti barátjának, Stettner Györgynek: A kapott hét „Handbuch”-ból ötöt megvettek, de a másik két példány eladására nem sok reménye van.

¹ Írásunk „A fiatal Deák Ferenc. A felkészülés és a zalai pályakezdet éve 1803–1833” címmel, az Osiris Kiadónál 2003 őszén megjelenő kötetünk egyik fejezetének rövidített, átdolgozott változata.